

# Winid, Bogusław

---

"Kuba pod okupacją amerykańską  
1899-1902", Teresa Gilas, Toruń 1983 :  
[recenzja]

---

Przegląd Historyczny 76/3, 609-612

---

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Teresa Gilas, *Kuba pod okupacją amerykańską 1899—1902*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1983, s. 241.

Omawiana książka jest pierwszą pracą w historiografii polskiej na temat wskazany w tytule. Zamiarem autorki było ukazanie przyczyn, przebiegu a w pewnym stopniu i następstw pierwszej okupacji wyspy przez wojska USA. Jest to zatem kontynuacja pierwszej monografii T. Gilas, „Ruchy niepodległościowe na Kubie 1868—1898” (Warszawa 1978). Należy żałować, iż książka ukazała się w mikroskopijnym nakładzie 200 egzemplarzy.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy nawiązuje do poprzedniego opracowania autorki i poświęcony jest wojnie amerykańsko-hiszpańskiej 1898 roku oraz przejściu Kuby przez Amerykanów. Rozdział drugi omawia organizację władz okupacyjnych oraz rozwiązanie Kubańskiej Armii Wyzwoleńczej. Następna część dotyczy zagadnień ekonomicznych i społecznych. Autorka ukazuje zmiany zachodzące w życiu gospodarczym wyspy, podkreśla także, jej zdaniem, „tragiczną” rolę rządów amerykańskich. Rozdział czwarty naświetla tło powstania kubańskich partii politycznych, przedstawia ich programy oraz różnice w podejściu do nacisków potężnego sąsiada z północy. Następny rozdział analizuje przebieg wyborów i prac konwencji konstytucyjnej. Prezentuje także narzucenie Kuby przez Stany Zjednoczone tzw. poprawki Platta oraz stosunek do niej społeczeństwa wyspy. Ostatni fragment pracy poświęcony jest wyborom prezydenckim oraz ustanowieniu Republiki Kuby i objęcia władzy przez Tomasa Estradę Palmę (20 maja 1902) a także wycofaniu się wojsk i urzędników amerykańskich.

Układ niniejszy wydaje się uzasadniony, gdyż wyodrębnia wyraźnie najważniejsze wydarzenia w historii wyspy w latach 1898—1902.

Autorka wprowadziła jeszcze jedno, niezwykle istotne, ograniczenie. Jak zaznacza we wstępie, jej zamiarem jest przedstawienie „okupacji amerykańskiej widzianej oczyma Kubańczyków” (s. 9). Takie zawężenie utrudnia zachowanie obiektywizmu. Wydaje się, iż celowe byłoby dołączenie rozdziału początkowego, dotyczącego szeroko pojętego stosunku Stanów Zjednoczonych do Kuby w latach poprzedzających wybuch wojny amerykańsko-hiszpańskiej. Pozwoliłoby to na wyjaśnienie wielu nie zawsze zrozumiałych dla czytelnika motywów działań administracji amerykańskiej.

Autorka wykorzystała w szerokim stopniu źródła i literaturę kubańską i hiszpańską, szczególnie zaś prasę kubańską. Pozwoliło to jej na prezentację poszczególnych ugrupowań politycznych, jak również na drobiazgowo odtworzenie przebiegu prac nad nową konstytucją oraz kontrowersji i nieporozumień związanych z poprawką Platta i wyborem prezydenta.

Gorzej przedstawia się wykorzystanie źródeł i literatury amerykańskiej. Autorka ograniczyła się do raportów kolejnych gubernatorów wojskowych wyspy, przesyłanych corocznie do Waszyngtonu i raportów sprawozdawczych Departamentu Wojny USA z lat 1898—1900 oraz wyboru korespondencji między Theodorem Rooseveltem i Henry Cabot Lodgem. Najistotniejszą luką jest tu niewykorzystanie (a nawet nie wspomnienie we wstępie o jego istnieniu) diariusza gubernatora wojskowego wyspy, generała Leonarda Wooda. Dziennik ten posiada wręcz kapitalne znaczenie dla zrekonstruowania zamierzeń i działań Stanów Zjednoczonych wobec Kuby, ze względu na stanowisko autora oraz przedstawienie faktów bez jakichkolwiek niedomówień.

Teresa Gilas nie wykorzystała także corocznego wydawnictwa Departamentu Stanu USA, pt. „Papers Relating to the Foreign Relations of the United States with the Annual Message of the President”. Nie posłużyła się też żadnym amerykańskim źródłem typu pamiętnikarskiego. Jest to duże zubożenie, gdyż motywy działań i decyzji wielu polityków stają się niejasne, a ich interpretacja w książce

nie wydaje się przekonywująca. Nawet mimo zastrzeżenia we wstępie o przedstawieniu wydarzeń „oczyma Kubańczyków” autorka powinna była ukazać w niektórych fragmentach także amerykański punkt widzenia. Poza diariuszem generała Wooda, poważnie odczuwalne jest nie uwzględnienie pamiętników i prac publicystycznych Theodora Roosevelta, Elihu Roota, admirała Georga Deweya, Johna Haya, admirała Alfreda T. Mahana czy Philandera Knoxa.

Podobnie przedstawia się problem opracowań. Na 81 pozycji cytowanych w bibliografii, zaledwie 13 zostało napisanych przez autorów amerykańskich. W większości są to prace stare i przeważnie już zdezaktualizowane. Brakuje m.in. biografii generała Wooda pióra J. H. Hitchmana, „Leonard Wood and Cuban Independence 1898—1902” (The Hague 1971), a także L. D. Langleya, „The Cuban Policy of the United States. A Brief History” (New York 1968), H. Wayne Morgana, „America’s Road to Empire. The War with Spain and Overseas Expansion” (New York 1965). R. D. Challenera, „Admirals, Generals and American Foreign Policy 1898—1914” (Princeton 1973) i innych.

Najczęściej cytowana przez Teresę Gilas monografia amerykańska Philipa S. Foner’a, „The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism”, określona przez nią jako „obiektywna” (s. 9), wzbudziła w Stanach Zjednoczonych liczne kontrowersje i nie cieszy się wielkim uznaniem<sup>1</sup>. Prasa amerykańska wykorzystana została z drugiej ręki na podstawie wspomnianego opracowania Foner’a, co zmusza do większej ostrożności i krytycyzmu.

Znajomość źródeł i literatury kubańskiej pozwoliła autorce na uniknięcie pomyłek i nieścisłości, zwłaszcza we fragmentach ukazujących zamierzenia i działania polityków kubańskich. Zwłaszcza trzy ostatnie rozdziały zasługują na uznanie i stanowią o wartości książki.

Niestety, w częściach pracy poświęconych polityce Stanów Zjednoczonych znajdujemy błędy i pomyłki. Autorka sugeruje np., iż prezydent McKinley zawdzięcza swój wybór w 1896 roku zaniepokojeniu kół finansowych stratami ponoszonymi przez nie na Kubie (s. 13). Twierdzenie to wątpliwe: zasadnicze kontrowersje podczas kampanii wyborczej 1896 roku koncentrowały się wokół problemów wewnętrznych, a szczególnie kwestii utrzymania standardu złotego pieniądza, co atakował ostro kandydat partii demokratycznej William J. Bryan<sup>2</sup>.

Także przedstawienie McKinleya jako zwolennika ekspansjonizmu (s. 13) jest dyskusyjne. Wydaje się, że nie zdołał on nigdy wyrobić sobie silnej pozycji, a wiele decyzji podejmował pod wpływem członków własnego gabinetu. Także w przypadku wojny z Hiszpanią McKinley pragnął załagodzić całą sprawę drogą dyplomatyczną. Do zajęcia ostrej i wojowniczej postawy zmusiła go prawie otwarta rebelia senatorów i kongresmenów partii republikańskiej, z której prezydent się wywozcił i której zawdzięczał swój wybór<sup>3</sup>.

Niezbyt precyzyjnie Teresa Gilas przedstawiła incydent z wysadzeniem amerykańskiego okrętu wojennego „Maine”. Wątpliwości budzi nazwanie go krążownikiem. Źródła amerykańskie określają „Maine” jako *second-class battleship*. Oczywiście, z perspektywy I wojny światowej „Maine” był jednostką małą (6682 tony wyporności), ale wydaje się, iż w 1898 roku zasługiwał na miano pancerni-

<sup>1</sup> Cenieni historycy dyplomacji USA przełomu wieków nie uwzględniają pracy Foner’a nawet w bibliografiach, np: J. M. Dobson, *America’s Ascent: the US becomes a great power 1880—1914*. Dekalb 1978, czy R. D. Challener, *Admirals, Generals and American Foreign Policy 1898—1914*, Princeton 1973.

<sup>2</sup> W. H. Morgan, *From Hayes’ to McKinley. National Party Politics 1877 — 1896*, Syracuse 1969, s. 482—524.

<sup>3</sup> Zob.: W. H. Morgan, *America’s road to empire. The war with Spain and overseas expansion*, New York 1968, s. 17—64, czy P. E. Coletta, *Threshold to American Internationalism*, New York 1970, s. 11—31.

ka<sup>4</sup>. Wielka rewolucja w budownictwie okrętów wojennych dopiero się rozpoczęła a pierwsze pancerniki nowych typów weszły do służby na krótko przed 1914 rokiem<sup>5</sup>.

Zaloga „Maine” nie liczyła, jak podaje autorka, 266 ludzi, lecz 354 (26 oficerów i 328 marynarzy). W wyniku eksplozji nie zginęli wszyscy, lecz 2 oficerów i 251 marynarzy (dalszych 13 zmarło w hiszpańskich szpitalach, na skutek ran). Katastrofę przeżyło więc 24 oficerów, w tym dowódca Charles D. Sigsbee i jego zastępca Richard Wainwright oraz 64 marynarzy<sup>6</sup>.

Flotę amerykańską na Oceanie Atlantyckim dowodził nie J. C. Watson, jak podaje T. Gilas (s. 20), lecz kontradmirał William T. Sampson<sup>7</sup>.

Autorka nie dość precyzyjnie przedstawiła amerykańskie działania zbrojne po wylądowaniu na wyspie. Nie wspomniano w ogóle o bitwach o San Juan Ridge i El Caney, które w decydującym stopniu (po rozbiciu, oczywiście, floty hiszpańskiej) zaważyły na decyzji generała José Torala o kapitulacji Santiago de Cuba<sup>8</sup>. W walkach tych nie brały udziału oddziały kubańskie. Nieobecność na polu bitwy zaważyła w pewnym stopniu na decyzji generała Williama R. Shaftera dalszego ich bojkotowania i pominięcia w rozmowach kapitulacyjnych z Hiszpanami.

Omawiając działania inwestycyjne Amerykanów na wyspie, autorka przecenia znaczenie gospodarcze Kuby dla USA. Najlepszym dowodem słabości „lobby kubańskiego” w Stanach Zjednoczonych wydaje się fakt utrzymania ceł ochronnych. Ograniczało to w poważnym stopniu eksport kubański i tym samym hamowało napływ kapitałów.

T. Gilas zalicza problemy kubańskie do najważniejszych w polityce amerykańskiej. Niewątpliwie, w pewnych okresach odgrywały one rzeczywiście pierwszoplanową rolę, ale po zakończeniu okupacji wyspy kwestie te tracą na znaczeniu. W całej pracy brak dokładnej analizy miejsca Kuby w amerykańskiej polityce zagranicznej. Stąd bierze się tendencja do przeceniania wagi zagadnień kubańskich w dyplomacji Stanów Zjednoczonych.

Wątpliwości budzą także stwierdzenia, iż trzyletnie rządy amerykańskie na wyspie były „tragiczne” (s. 6) i „nie można doszukać się w tym okresie elementów pozytywnych” (s. 183). Gilas sama przyznaje, iż zasługą administracji gen. Wooda pozostało zorganizowanie od podstaw doskonałego systemu szkolnictwa (upadło ono zresztą zaraz po wycofaniu się Amerykanów<sup>9</sup>) oraz wyraźny postęp w dziedzinie służby sanitarnej, m.in. poważne ograniczenie epidemii żółtej febry (s. 86—87). Wood zreorganizował także, o czym autorka nie wspomina, metody i system pracy administracji zarówno centralnej jak i lokalnej. Wprowadzono 42-godzinny, 6-dniowy tydzień pracy<sup>10</sup>. Ścisłe przestrzeganie godzin urzędowania nie zjednywało oczywiście generałowi sympatii urzędników kubańskich. Amerykanie zlikwidowali także w poważnym stopniu przestępczość, szczególnie dotkliwą dla ludności wiejskiej. Zorganizowano w tym celu apolityczne w zamysle kubańskie siły policyjne Rural Guard. Trudno także zrozumieć, dlaczego autorka uważa budowę przez Amerykanów linii kolejowych za negatywny przejaw ich działalności (s. 78).

<sup>4</sup> J. Gozdawa-Golebiowski, T. Wywerka Prekurat, *Pierwsza Wojna Światowa na Morzu*, Gdańsk 1973, s. 14—21.

<sup>5</sup> Tamże, s. 10—14.

<sup>6</sup> *Record of the Proceedings of a Court of Inquiry (...) Inquire into the loss of the U.S.B.S. „Maine” in the Harbor of Havana, Cuba, Washington 1898.*

<sup>7</sup> R. A. Alger, *The Spanish-American War*, New York, London 1901, s. 221—254.

<sup>8</sup> R. A. Alger, op. cit., s. 181—220.

<sup>9</sup> L. D. Langley, *The Banana Wars. An Inner History of American Empire 1900—1934*, Lexington 1983, s. 18.

<sup>10</sup> Tamże, s. 16—18.

Dużą zaletą książki są starannie i przejrzyście zredagowane przypisy, jakkolwiek korzystanie z nich utrudnia nieco brak indeksów.

Książka jest niewątpliwie interesująca i wnosi też wiele nowego do polskiej historiografii tych obszarów świata.

*Bogusław Winid*

Ezra Mendelsohn, *Zionism in Poland. The Formative Years, 1915—1926*, Yale University Press, New Haven and London 1981, s. XI, 373.

Wśród coraz liczniejszej polskiej i obcej literatury historycznej, poświęconej najnowszym dziejom Żydów polskich, książka badacza z Jerozolimy należy do najważniejszych wydawnictw. Wyróżnia się zarówno solidnością bazy źródłowej, jak też umiejętnością analizy i rzeczowością wniosków. Jej znaczenie zwiększa fakt, iż ukazała się w języku angielskim. Sądzić więc można, iż — dzięki swym zaletom — oddziaływać będzie na przyszłą historiografię zarówno wówczas, gdy autor przedstawia nowatorskie i godne uwagi koncepcje, jak wtedy, gdy powtarza niektóre utarte choć niezbyt zasadne opinie, w kwestiach marginesowych w stosunku do zasadniczego wątku rozważań.

Podstawą źródłową książki są przede wszystkim archiwa izraelskie (w tym bardzo istotne dla tematu Archiwum Syjonistyczne), zbiory Żydowskiego Instytutu Naukowego (YIVO) w Nowym Jorku oraz rozmaite wydawnictwa (prasa, broszury itp.). Mendelsohn wykorzystał także informacje udzielone mu przez polityków, którzy działali w okresie objętym tematem, jak również liczne opracowania w językach hebrajskim, jidysz, polskim, angielskim. Nie dotarł do niektórych publikacji historyków polskich, związanych wprawdzie ubocznie z zasadniczym tematem, lecz rzucających światło na warunki, w jakich działały organizacje syjonistyczne. Domyślać się wolno, iż owe publikacje są trudno dostępne poza Polską. Nawet z tym zastrzeżeniem podkreślić należy, iż Mendelsohn jest dobrym znawcą historiografii polskiej, co korzystnie wyróżnia jego książkę od wielu innych, ukazujących się w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

Podstawowa struktura książki jest chronologiczna, z elementami podziału rzeczowego. We wstępie autor przedstawia w zarysie tradycje polityczne Żydów polskich, a następnie prezentuje tematykę zasadniczą w siedmiu rozdziałach: 1. „Wielka próba: 1915—1918”, 2. „Rady narodowe, polityka sejmowa, emigracja do Palestyny: 1918—1921”, 3. „Poale Syjon, Cejre Syjon, Mizrachi oraz Federacja Syjonistyczna: 1918—1921”, 4. „Szkoły, fundusze, blok mniejszości: 1921—1923”, 5. „Emigracja do Palestyny, lewica, Mizrachi i rozłam w polskiej Federacji: 1921—1923”, 6. „Klasy średnie jadą do Palestyny — emigracja, pionierstwo i dyskusje wokół czwartej alii: 1924—1926”, 7. „Uгода, narodziny rewizjonizmu, lewica i osłabienie polskiego syjonizmu: 1924—1926”. We wnioskach rozważa drogi prowadzące społeczność żydowską w Polsce do syjonizmu, a w krótkich dwóch załącznikach podaje podstawowe informacje o relacji między syjonizmem a polską tradycją narodową oraz o stosunku polskich syjonistów do kwestii arabskiej.

Mendelsohn w swych rozważaniach wykracza często poza problematykę syjonizmu, zastanawiając się także nad niektórymi zagadnieniami rozwoju innych kierunków politycznych wśród Żydów polskich. Cennym elementem jest analiza społecznego składu poszczególnych ugrupowań oraz zasięgu ich wpływów w różnych latach. Dzięki temu czytelnik znajduje w tej książce nie tylko gruntowną analizę dziejów syjonizmu, lecz także zarys struktury politycznej społeczności żydowskiej